

BADANIA

EKSPERTYZY

REKOMENDACJE

KINGA WYSIĘSKA
ANNA PIŁAT (WSPÓŁPRACA)

MIESZKANIE NIE DO WYNAJĘCIA DYSKRYMINACJA ZE WZGLĘDU NA POCHODZENIE NARODOWO-ETNICZNE NA RYNKU MIESZKANIOWYM WYNIKI TESTU DYSKRYMINACYJNEGO

**INSTYTUT SPRAW
PUBLICZNYCH**

Wstęp

Możliwość mieszkania we właściwym lokalu mieszkalnym jest jedną z podstawowych potrzeb człowieka, a brak odpowiedniego schronienia stanowi formę wykluczenia społecznego, które pociąga za sobą inne rodzaje społecznej ekskluzji. Dla migrantów dostęp do mieszkań jest szczególnie istotny, decyduje bowiem o szansach i kierunkach integracji (w tym o możliwości sprowadzenia członków rodziny).

Polska wciąż stanowi kraj emigracji netto, w którym odsetek osiadłych cudzoziemców jest najniższy w Europie (według danych Eurostatu, osoby takie stanowią mniej niż 1% populacji kraju). Liczba imigrantów w Polsce jednak systematycznie rośnie, a planowane zmiany w reżimie imigracyjnym mają na celu przyciągnięcie do kraju migrantów pochodzących z różnych regionów świata. Atrakcyjność Polski jako kraju osiedlenia będzie zależała od wielu czynników – przede wszystkim o charakterze ekonomicznym – choć nie bez znaczenia będzie opinia o stosunku społeczeństwa przyjmującego do osób o zróżnicowanym pochodzeniu etnicznym oraz poziomie ich dyskryminacji na rynkach dóbr i usług, w tym na rynku mieszkaniowym.

Aby określić, jakie trudności mogą napotkać cudzoziemcy w procesie zaspokajania potrzeb lokalowych, przede wszystkim zaś stwierdzić, jaki jest obecny poziom dyskryminacji na jednym z rynków związanych z realizacją tych potrzeb – rynku mieszkań do wynajęcia, zdecydowano się przeprowadzić test dyskryminacyjny. Stanowi on rodzaj eksperymentu naturalnego, który już od lat sześćdziesiątych XX wieku jest wykorzystywany do pomiaru nierównego traktowania w dostępie do rynków pracy, wynajmu i zakupu mieszkań oraz usług. Samo badanie polega na takim doborze osób lub przygotowaniu sylwetek zainteresowanych zawarciem danego typu transakcji, żeby te osoby lub sylwetki były identyczne albo niemal identyczne pod względem wszystkich istotnych cech, z wyjątkiem tej, która – jak podejrzewamy – stanowi przesłankę nierównego traktowania (Wysieńska 2010; 2013; 2014b). Osoby te (lub badacze używający odpowiednio dobranych sylwetek) wchodzi następnie w interakcję z podmiotami oferującymi dane dobro czy daną usługę i rejestrują ich zachowania. Zachowania te są później kodowane i porównywane tak, aby określić, czy istnieje zjawisko systematycznie lepszego traktowania osób należących do jednej kategorii społecznej (na przykład osób białych) w porównaniu z osobami należącymi do drugiej kategorii społecznej (na przykład osób o innym niż biały kolorze skóry).

Dotychczas w Polsce metodą testową przeprowadzono tylko jedno badanie, służące pomiarowi poziomu dyskryminacji ze względu na pochodzenie narodowo-etniczne w dostępie do mieszkań na rynku najmu. Dotyczyło ono

dyskryminacji wśród uchodźców z Białorusi i Czeczenii (Wysieńska 2014a). Test był realizowany metodą telefoniczną – co oznacza, że kontakt z wynajmującym odbywał się za pośrednictwem tego medium – i miał charakter eksploracyjny. Został przeprowadzony na początku 2013 roku i dostarczył dowodów na istnienie zjawiska skrajnej dyskryminacji (rodzaje dyskryminacji w dostępie do mieszkań definiujemy w dalszej części niniejszego opracowania) na poziomie 22%. Co więcej, testy wykazały, że choć kobiety miały mniejsze szanse na znalezienie mieszkania niż mężczyźni – jeśli wynajmujący miał wybór między osobami tej samej narodowości, ale różnej płci, to z pary takich osób wybierał mężczyznę (przy innych czynnikach niezmiennych) – to grupą najczęściej dyskryminowaną byli czeczeńscy mężczyźni. Status rodzinny, jak się okazało, nie wpływał na preferencje wynajmujących.

Od czerwca do września 2013 roku przeprowadzono kolejny test dyskryminacyjny (opisywany poniżej), w którym pomiarowi poddano nierówne traktowanie imigrantów pochodzących z Nigerii, Wietnamu i Ukrainy. Test ten również zrealizowano metodą telefoniczną, co było podyktowane specyfiką polskiego rynku najmu – mimo że ogłoszenia dotyczące mieszkań do wynajęcia są zamieszczane w Internecie, to właściciele zazwyczaj oczekują kontaktu pod wskazany numer telefonu¹.

Planując eksperyment, zdecydowano się na pomiar dyskryminacji trzech wspomnianych grup etnicznych ze względu, z jednej strony, na ich liczebność w Polsce (osoby pochodzące z Ukrainy i Wietnamu stanowią większość imigrantów zarobkowych w Polsce – według danych Urzędu do spraw Cudzoziemców, na koniec 2012 roku 34 303 obywateli Ukrainy i 11 696 obywateli Wietnamu posiadało ważne karty pobytu), z drugiej zaś strony – na widoczność czynnika pochodzenia etnicznego (stąd uwzględnienie Nigeryjczyków, którzy nie są liczebnie wyróżniającą się grupą imigrantów). Ponadto podjęto decyzję, że testy będą przeprowadzane w trzech miastach Polski – w Warszawie i Łodzi oraz we Wrocławiu. Wybór tych ośrodków miejskich był podyktowany dwoma czynnikami:

- są to centra województw o największej koncentracji migrantów zarobkowych (tabela 1),
- są to miasta o bogatej historii relacji międzyetnicznych i międzykulturowych.

1 Testy dyskryminacyjne mogą być realizowane na trzy sposoby – z pomocą aktorów, przez Internet i telefonicznie. Aczkolwiek protokół internetowy uznawany jest za najbardziej trafny (badacze mają pełną kontrolę nad przebiegiem eksperymentu), to jego zastosowanie do niektórych typów rynków (na przykład wtórnego rynku pracy) jest ograniczone bądź niemożliwe.

Tabela 1. Liczba osób posiadających ważne karty pobytu – według organu wydającego

szef Urzędu do spraw Cudzoziemców	8231
województwo dolnośląskie	8522
województwo kujawsko-pomorskie	2435
województwo lubelskie	5054
województwo lubuskie	2127
województwo łódzkie	4573
województwo małopolskie	8272
województwo mazowiecki	42533
województwo opolskie	1649
województwo podkarpackie	2996
województwo podlaskie	3277
województwo pomorskie	4474
województwo śląskie	5782
województwo świętokrzyskie	1667
województwo warmińsko-mazurskie	2093
województwo wielkopolskie	4588
województwo zachodniopomorskie	3698
Razem	111 971

Źródło: Urząd do spraw Cudzoziemców, dane na koniec 2012 roku.

Dyskryminacja na rynku mieszkaniowym i jej formy

Dyskryminacja ze względu na pochodzenie narodowo-etniczne oznacza nieuzasadnione gorsze traktowanie danej osoby (grupy osób) wyłącznie ze względu na jej (ich) przynależność do innej niż większościowa grupa narodowościowo-etnicznej. W wymiarze rynku mieszkaniowego gorsze traktowanie może przyjmować różne formy i występować ze strony różnych aktorów społecznych. Po pierwsze, dyskryminować mogą właściciele mieszkań – zarówno odmawiając wynajmu czy sprzedaży lokalu imigrantom o określonej przynależności etnicznej, co stanowi skrajną formę dyskryminacji, jak i oferując im gorsze warunki (wyższa kaucja, wyższe opłaty, odmowa zameldowania czy podpisania umowy najmu²). Po drugie, dyskryminować mogą agencje i pośrednicy najmu. Oprócz odmowy realizacji usługi lub przedstawienia niekorzystnego cennika, mogą oni pokazywać przedstawicielom mniejszości mniej

2 Kwestie podpisania umowy najmu czy zameldowania na pobyt czasowy są dla cudzoziemców o tyle istotne, że do uzyskania karty pobytu jest wymagane aktualne zaświadczenie o tego typu zameldowaniu, które z kolei jest osiągalne tylko w wypadku przedstawiania tytułu prawnego do lokalu (na przykład umowy najmu). Co więcej, cudzoziemcy skarżą się, że urzędnicy – niezgodnie z prawem – często wymagają od nich oprócz umowy także pisemnej zgody na zameldowanie czasowe właściciela lokalu. Odmowa podpisania umowy czy zameldowania istotnie ogranicza zatem ochronę prawną i możliwości integracyjne cudzoziemców.

lokali lub lokale gorszej jakości, a także oferować mieszkania wyłącznie w określonych lokalizacjach, na przykład o niższym prestiżu czy wysokiej koncentracji przedstawicieli mniejszości etnicznych. Po trzecie, dyskryminować mogą pracownicy banków decydujący o zdolności kredytowej, zarówno odmawiając kredytu, jak i oferując jego gorsze warunki (Yinger 1995). Podsumowanie form dyskryminacji z uwzględnieniem podmiotów dyskryminujących znajduje się w tabeli 2.

Tabela 2. Rynek mieszkaniowy – rodzaje nierównego traktowania

Podmioty dyskryminujące	Indywidualny właściciel	Pośrednicy	Instytucje Finansowe
Formy dyskryminacji			
odmowa udzielenia informacji lub odmowa wynajmu (sprzedaży)	✓	✓	✗
udzielanie ograniczonych, niepełnych informacji	✓	✓	✓
oferowanie mieszkań w określonej lokalizacji	✗	✓	✗
oferowanie gorszych warunków finansowych transakcji	✓	✓	✓
oferowanie gorszych warunków prawnych transakcji	✓	✓	✓

Procedura eksperymentalna

W trakcie przygotowywania testu, aby zapewnić jego trafność, zwraca się uwagę na następujące aspekty:

- dobranie testerów (sylwetek) w pary i (jeśli w teście biorą udział konkretne osoby) ich szkolenie,
- przypisanie testerów (sylwetek) do określonego typu dobra lub usługi (tak żeby stanowili oni adekwatnych klientów na przykład pod względem zarobków czy wykształcenia),
- planowanie testu w czasie (zarówno w sensie ogólnym, czyli wyboru terminu testu, jak i w sensie szczegółowym, czyli odstępu między zainicjowaniem interakcji przez testera pierwszego – przedstawiciela mniejszości, i przez testera drugiego – przedstawiciela większości).

Szczegóły protokołów eksperymentalnych w różnych badaniach i krajach mogą się różnić ze względu na specyfikę danego rynku czy pytania badawczego, ogólne zasady konstruowania testów są jednak takie, jak przedstawiono powyżej.

W ramach przygotowań do opisywanego eksperymentu zrekrutowano ośmioro testerów – cztery kobiety i czterech mężczyzn: dwie osoby pochodziły z krajów afrykańskich (choć nie były one Nigeryjczykami, to jednak mówiły z akcentem wskazującym na pochodzenie z tego samego regionu Afryki), dwie z Wietnamu i dwie z krajów rosyjskojęzycznych (testerka pochodziła z Ukrainy, tester pochodził z Czeczenii – ponownie najważniejszy przy rekrutacji był odpowiedni akcent). Wszyscy testerzy zostali przeszkoleni i otrzymali materiały niezbędne do przygotowania się do prowadzenia rozmów z wynajmującymi zgodnie z protokołem eksperymentalnym. Precyzując, testerzy i testerki otrzymali scenariusze rozmowy, opis sylwetek osób poszukujących mieszkania, które odgrywały, a także przećwiczone z nimi dynamikę „telefonicznej interakcji mieszkaniowej”. Ponieważ interesowała nas przede wszystkim dyskryminacja ze względu na status imigranta i pochodzenie narodowo-etniczne, wszyscy fikcyjni aplikujący byli tacy sami lub podobni pod względem statusu rodzinnego i społeczno-ekonomicznego. Ściślej – wszystkie osoby zainteresowane mieszkaniem były singlami poszukującymi mieszkania dla jednej osoby, posiadającymi wykształcenie wyższe zdobyte w Polsce i pracującymi jako specjaliści niższego szczebla (**public relations** lub marketing). Telefony były ponadto wykonywane w parach homogenicznych pod względem płci.

Zmienna niezależna (informacja o pochodzeniu aplikanta) była sygnalizowana na trzy sposoby: akcentem, imieniem i nazwiskiem oraz wprost wspomnianym w rozmowie pochodzeniem z danego kraju. Do badania użyto następujących imion i nazwisk:

- kobieta, Wietnam – Nguyen Hanh
- kobieta, Ukraina – Olena Iwanczuk
- kobieta, Nigeria – Adanya Eze
- kobieta, Polska – Agnieszka Kwiatkowska
- mężczyzna, Wietnam – Nguyen Van Nam
- mężczyzna, Ukraina – Dymitry Kryvenko
- mężczyzna, Nigeria – Adisa Eze
- mężczyzna, Polska – Piotr Malinowski

Imiona i nazwiska wybrano z uwzględnieniem ich typowości i adekwatności dla danej grupy etnicznej, a także biorąc pod uwagę ich rozpoznawalność wśród polskich wynajmujących (wzięto między innymi pod uwagę wyniki pre-testu przeprowadzonego w ramach testu dyskryminacyjnego na rynku pracy).

Przygotowany scenariusz rozmowy uwzględniał różne możliwe warianty jej przebiegu:

- pierwszy wariant – właściciel informuje, że oferta jest nieaktualna na początku rozmowy,
- drugi wariant – właściciel informuje, że oferta jest już nieaktualna w trakcie rozmowy,
- trzeci wariant – rozmowę udaje się przeprowadzić do końca.

Poniżej przedstawiamy przykładowy materiał do trzeciego wariantu rozmowy.

Scenariusz rozmowy nr 3 – NEGOCJOWANIE OFERTY:

Tester: Dzień dobry. Nazywam się Piotr Malinowski (POL)/Adisa Eze (NIG) i dzwonię w sprawie ogłoszenia o mieszkaniu do wynajęcia. Czy oferta jest nadal aktualna?

Odpowiedź: Tak, mieszkanie jest cały czas do wynajęcia.

Tester: O, to dobrze. Mam w takim razie kilka pytań. Ja nie znam za dobrze tej okolicy, bo nie jestem z Polski i przeprowadzam się do Warszawy/Łodzi/Wrocławia, ponieważ dostałem tutaj pracę (POL: nie jestem z Warszawy/Łodzi/Wrocławia). Czy od państwa jest dobre połączenie do centrum?

Odpowiedź: ... (zapisać reakcję)

Tester: A proszę mi powiedzieć, czy kaucja jest zwrotna? Bo tu jest napisane, że wynajem jest za XXX plus kaucja i opłaty (UWAGA: PROSZĘ MIEĆ OGŁOSZENIE PRZED SOBĄ I ZACYTOWAĆ WARUNKI). A opłaty płacę według rachunków, które co miesiąc dostanę?

Odpowiedź: ... (zapisać reakcję)

Tester: A proszę mi jeszcze powiedzieć, bo dla mnie to ważne, jestem cudzoziemcem z Nigerii, czy istnieje możliwość podpisania umowy najmu? (POL – pytanie wprost: czy i na jaki okres można podpisać umowę)

Odpowiedź: ... (zapisać reakcję)

Tester: Aha. A czy w takim razie istnieje możliwość zameldowania na pobyt czasowy? Bo potrzebuję do karty pobytu/mogę zgłosić u rodziców, że tam czasowo nie przebywam, i zmniejszą opłaty, tylko trzeba mieć dowód przebywania gdzie indziej...

Odpowiedź: ... (zapisać reakcję)

Tester: Dobrze. To ja się jeszcze zastanowię i oddzwonię. Dziękuję bardzo.

Scenariusz ten nie uwzględniał wprost informowania badanego o statusie społeczno-ekonomicznym aplikanta, każdy z testerów miał jednak przed sobą informację o swoim zawodzie i udzielał tej informacji w razie dodatkowych pytań. W przeciwieństwie do testów prowadzonych według procedury korespondencyjnej, gdzie stosunkowo łatwo można tak sformułować wiadomość, aby bezpośrednio zasygnalizować ten status, trudno jest w rozmowie telefonicznej uwzględnić wszystkie informacje w jednym – otwierającym rozmowę – zdaniu. Dlatego dołożono wszelkich starań, aby przede wszystkim informacja sugerująca pochodzenie etniczne była jak najbardziej czytelna dla wynajmujących, a dopiero w drugiej kolejności kładziono nacisk na podkreślanie pozycji ekonomicznej. Co jednak ważne – i może stanowić o słabości tego typu badań – **de facto** (przynajmniej w wymiarze odmowy udzielenia informacji) jest mierzona dyskryminacja wobec wyobrażeń badanych co do pochodzenia etnicznego aplikantów, nie zaś wobec rzeczywistej przynależności (kraj pochodzenia testera w wypadku imigrantów pojawia się dopiero w dalszej części rozmowy).

Ogłoszenia o mieszkaniach do wynajęcia były wyszukiwane na trzech stronach internetowych: gumtree.pl, domiporta.pl, tablica.pl. Badacze wyszukujący ogłoszenia posługiwali się przygotowanymi przed badaniem wytycznymi, określającymi cenę i wielkość mieszkań (mieszkanie jedno- lub dwupokojowe w średniej cenie dla danego ośrodka miejskiego), a także zapewniającymi eliminację ogłoszeń pochodzących od agencji pośrednictwa najmu. Warunek taki został sformułowany ze względów teoretycznych – w wypadku agencji nie wiadomo, czy ewentualna dyskryminacja jest wynikiem preferencji właściciela, czy też pośrednika, zależało nam jednak przede wszystkim na pomiarze dyskryminacji wśród właścicieli mieszkań. Podczas trwania testu każdy dzień rozpoczynał się od rejestracji nowych ofert z danego miasta, a testerzy odpowiadali na zgłaszane oferty według godziny ich dodania, poczynając od najświeższych. W ten sposób starano się zapewnić jak najwyższą stopę zwrotu.

Osoba należąca do grupy mniejszościowej uczestniczyła w sytuacji testowej przed osobą z grupy większościowej, przy czym odstęp między telefonami wynosił od półtorej do trzech godzin (w kilku wypadkach odstęp był dłuższy – działo się tak, gdy pierwszy tester wykonywał telefon między godziną 19.00 a 20.00 wieczorem, wówczas kolejny dzwonił około godziny 9.00 rano). Jak bowiem wskazują Peter A. Riach i Judith Rich (2002), w wypadku rotowania kolej-

ności konieczne jest sprawdzenie, czy mieszkanie, o którym testera mniejszościowego dzwoniącego po testerze większościowym poinformowano, że jest nieaktualne, rzeczywiście zostało wynajęte.

Wszyscy testerzy otrzymali wynagrodzenie za poświęcony – wysokość wynagrodzenia została uzgodniona przed rozpoczęciem testu i była niezależna od jego wyniku.

Wyniki testu

Podczas badania odpowiedziano na 764 ogłoszenia o chęci wynajęcia mieszkania. Na 399 z nich odpowiedziano w parach męskich, na 365 – w parach kobiecych. W parach polsko-nigeryjskich wykonano 260 testów, w parach polsko-ukraińskich – 253, w parach polsko-wietnamskich – 251. Liczba ogłoszeń, na które odpowiedziano w poszczególnych parach, z podziałem na pochodzenie etniczne i płeć znajduje się w tabeli 3.

Tabela 3. Liczba przeprowadzonych testów z podziałem na pochodzenie narodowo-etniczne i płeć

Wszystkie miasta			
	Kobiety	Mężczyźni	Razem
pary polsko-nigeryjskie	127	133	260
pary polsko-ukraińskie	119	134	253
pary polsko-wietnamskie	119	132	251
Razem	365	399	764

W Łodzi przeprowadzono 238 testów, w Warszawie – 278, we Wrocławiu – 245. W każdym mieście zrealizowano mniej więcej tyle samo testów w obrębie wszystkich warunków eksperymentalnych wyróżnionych na podstawie kombinacji płci i pochodzenia etnicznego.

Wyniki testu wskazują na to, że skrajna forma dyskryminacji imigrantów w dostępie do mieszkań (odmowa udzielenia jakiegokolwiek informacji lub informacja o tym, że mieszkanie zostało już wynajęte, podczas gdy tester polski otrzymał informację przeciwną) występuje, choć nie jest wysoka (wskaźnik dyskryminacji netto wyniósł 7%). Co więcej, taka forma dyskryminacji nie dotyczy imigrantów i imigrantek z Ukrainy i jest spotykana przede wszystkim w Warszawie. Oprócz stolicy skrajną formę dyskryminacji zarejestrowano jedynie w Łodzi – i to wyłącznie w parach polsko-wietnamskich (tabela 4).

Tabela 4. Wskaźnik skrajnej dyskryminacji netto z uwzględnieniem pochodzenia etnicznego i miasta

Kategoria	N	Wskaźnik dyskryminacji netto
Ogółem ważnych testów	515	7%*
Polska – Ukraina	185	1%
Polska – Nigeria	163	9%*
Polska – Wietnam	167	12%*
kobiety	234	6%*
mężczyźni	281	7%*
Warszawa	187	15%*
Łódź	166	1%
Wrocław	160	3%
Warszawa, Ukraina	66	5%
Warszawa, Nigeria	61	21%*
Warszawa, Wietnam	60	20%*
Łódź, Ukraina	62	-3%
Łódź, Nigeria	50	-2%
Łódź, Wietnam	54	9%*
Wrocław, Ukraina	57	0%
Wrocław, Nigeria	52	4%
Wrocław, Wietnam	51	6%

* Różnica w traktowaniu grupy mniejszościowej i większościowej jest statystycznie istotna na poziomie $p < 0,05$ (jednostronny test t dla prób zależnych).

W tabeli 5 inaczej zilustrowano uzyskane wyniki, przedstawiono w niej bowiem odsetek pozytywnych reakcji na pytanie o to, czy ogłoszenie jest nadal aktualne, z podziałem na płeć, pochodzenie etniczne i miasto, w którym przeprowadzono test. Różnica w odsetku reakcji pozytywnych w poszczególnych parach może stanowić czytelniejszą ilustrację omawianego zjawiska. Niski odsetek reakcji pozytywnych w żeńskich parach polsko-wietnamskich jest związany z tym, że – ze względu na dostępność testerki wietnamskiej – ponad połowa z nich została zrealizowana w sobotę, kiedy wiele osób nie odbiera telefonów.

Tabela 5. Odsetek reakcji pozytywnych (stopa zwrotu) w odpowiedzi na pytanie o aktualność ogłoszenia – z uwzględnieniem pochodzenia testera cudzoziemskiego, płci i miejsca przeprowadzenia testu

Pochodzenie etniczne testera	Płeć	Miasto	Odsetek reakcji pozytywnych wobec testera	Odsetek reakcji pozytywnych wobec testera polskiego
Nigeria	kobieta	Łódź	69%	62%
Ukraina	kobieta	Łódź	79%	71%
Wietnam	kobieta	Łódź	48%*	55%*
Nigeria	mężczyzna	Łódź	63%	67%
Ukraina	mężczyzna	Łódź	73%	80%
Wietnam	mężczyzna	Łódź	85%	93%
Nigeria	kobieta	Warszawa	58%*	54%*/**
Ukraina	kobieta	Warszawa	88%	88%
Wietnam	kobieta	Warszawa	46%*	57%*
Nigeria	mężczyzna	Warszawa	63%*	73%*
Ukraina	mężczyzna	Warszawa	63%	67%
Wietnam	mężczyzna	Warszawa	63%*	77%*
Nigeria	kobieta	Wrocław	58%	53%
Ukraina	kobieta	Wrocław	81%	69%
Wietnam	kobieta	Wrocław	71%	58%
Nigeria	mężczyzna	Wrocław	79%	74%
Ukraina	mężczyzna	Wrocław	76%	76%
Wietnam	mężczyzna	Wrocław	59%	70%

* Różnica w traktowaniu grupy mniejszościowej i większościowej jest statystycznie istotna na poziomie $p < 0,05$ (jednostronny test t dla prób zależnych).

** Choć stopa zwrotu sugeruje, że to Nigeryjki w Warszawie były traktowane lepiej, de facto są one dyskryminowane. Wskaźnik dyskryminacji netto, który jest obliczany na podstawie tak zwanych obserwacji ważnych – czyli w wypadku tego testu takich, w których kontakt z wynajmującym miały obie osoby w parze – wskazuje, że spotykają się one z systematycznie gorszym traktowaniem przez jednego spośród pięciu właścicieli (w 19,2% sytuacji). Niższa bezwzględna liczba odpowiedzi pozytywnych (a zatem i ich odsetek) wśród Polek wynika jedynie z tego, że zadzwoniła się ona do mniejszej liczby właścicieli, nie zaś z gorszego traktowania.

Jeśli chodzi o drugi rodzaj dyskryminacji – oferowanie gorszych warunków finansowych transakcji – to wyższej kaucji lub dodatkowych opłat żądano systematycznie częściej od imigrantów z Wietnamu, ale tylko w Warszawie i Łodzi – wskaźniki dyskryminacji netto w tym wymiarze dla tej grupy wynoszą odpowiednio 9% dla Warszawy i 10% dla Łodzi (tabela 6).

Tabela 6. Wskaźnik dyskryminacji netto w formie oferowania gorszych warunków finansowych transakcji netto – z uwzględnieniem pochodzenia etnicznego, płci i miasta

Kategoria	N	Wskaźnik dyskryminacji netto
Ogółem	533	2%*
Ukraina	205	0%
Nigeria	164	1%
Wietnam	164	7%*
kobiety	228	2%
mężczyźni	305	3%*
Warszawa	191	4%*
Łódź	172	4%
Wrocław	170	-1%
Warszawa, Ukraina	72	0%
Warszawa, Nigeria	61	3%
Warszawa, Wietnam	58	9%*
Łódź, Ukraina	69	1%
Łódź, Nigeria	51	2%
Łódź, Wietnam	52	10%*
Wrocław, Ukraina	64	-2%
Wrocław, Nigeria	52	-2%
Wrocław, Wietnam	54	2%

* Różnica w traktowaniu grupy mniejszościowej i większościowej jest statystycznie istotna na poziomie $p < 0,05$ (jednostronny test t dla prób zależnych).

Jeśli chodzi o trzeci rodzaj dyskryminacji – mierzony w wypadku przeprowadzonego testu za pomocą dwóch wskaźników: reakcji na pytanie o możliwość podpisania umowy najmu i reakcji na pytanie o możliwość zameldowania na pobyt czasowy – to gorsze warunki prawne transakcji w porównaniu z warunkami oferowanymi Polakom są przedstawiane przede wszystkim osobom z Ukrainy, i to głównie w Łodzi i we Wrocławiu w wypadku odmowy podpisania umowy najmu (wskaźnik dyskryminacji wyniósł odpowiednio 6%

i 10% w tych miastach) oraz we Wrocławiu w wypadku zameldowania (38%). We Wrocławiu systematycznie gorzej w zakresie możliwości zameldowania byli jeszcze traktowani tylko Nigeryjczycy (wskaźnik dyskryminacji netto równy 25%).

Kwestii problemów z uzyskaniem zgody na zameldowanie warto przyjrzeć się dokładniej. Odsetek reakcji pozytywnych na to pytanie jest bowiem bardzo niski zarówno wśród testerów polskich, jak i cudzoziemskich (tabela 7).

Tabela 7. Odsetek reakcji pozytywnych (stopa zwrotu) w odpowiedzi na pytanie o możliwość zameldowania – z uwzględnieniem pochodzenia testera cudzoziemskiego i płci

Pochodzenie etniczne testera mniejszościowego	Płeć	Odsetek reakcji pozytywnych wobec testera cudzoziemskiego	Odsetek reakcji pozytywnych wobec testera polskiego
Nigeria	kobieta	24%	18%
Ukraina	kobieta	40%	40%
Wietnam	kobieta	24%	28%
Nigeria	mężczyzna	27%	36%
Ukraina	mężczyzna	11%	25%
Wietnam	mężczyzna	30%	34%

Dla ścisłości, testerzy pytali wyłącznie o zezwolenie na meldunek czasowy (okres trwania umowy najmu), który jest nie przywilejem najemcy, ale obowiązkiem administracyjnym zmieniającego miejsce zamieszkania, zgodnie z obowiązkiem meldunkowym przewidzianym przez ustawę z dnia 10 kwietnia 1974 roku o ewidencji ludności i dowodach osobistych. Zameldowanie na pobyt czasowy może być zgłoszone przez najmującego w odpowiednim urzędzie bez obecności ani nawet bez wiedzy właściciela, o czym wśród odbierających telefon badanych wiedzieli nieliczni. Aby zarejestrować meldunek na pobyt czasowy, wystarczy wypełnić formularz i zanieść wraz z dokumentem potwierdzającym prawo do lokalu (podpisaną umowę najmu). Zameldowanie takie jest wystawiane na czas trwania umowy.

W wypadku testerów zarówno większościowych, jak i mniejszościowych dominującą reakcją było zdziwienie, a nawet podejrzliwość: „Po co to pani (panu)?”, „Meldunek to cwaniaki potrzebują”. Wielu wynajmujących twierdziło, że rzadko ktoś pyta o meldunek, dlatego muszą się skonsultować lub zastanowić. Z kolei podejrzliwość często współwystępowała z komentarzami dotyczącymi systemu meldunkowego Polski Ludowej i niemożliwości wymeldowania raz zameldowanej osoby. Dodatkową komplikacją, jak sugerują reakcje badanych, jest trwająca w debacie publicznej dyskusja o zniesieniu obowiązku meldunkowego (najpierw zapowiadany na 2013 rok, obecnie na

2016 rok) i związana z tym niewiedza właścicieli, czy do zniesienia meldunków w końcu doszło, czy też nie: „A jeszcze nie znieśli tych meldunków?”.

Nieznajomość prawa regulującego kwestie zameldowania – według zarejestrowanych reakcji – stanowiła główną przyczynę odmów. Badani właściciele nie wiedzieli ani jak wygląda procedura: „Nie zamelduję, ponieważ nie wiem, jak to się robi i z czym to się wiąże”, ani jakie są konsekwencje zameldowania na pobyt czasowy na okres trwania umowy najmu: „A co z ewentualną eksmisją jeśli nie będzie płacone?”, „Boję się”.

Rzadziej odmowa zameldowania wiązała się z chęcią dodatkowego zysku. Do tej kategorii odmów zaliczyliśmy zarówno sugestie, że właściciel nie zamierza zgłosić dodatkowego przychodu do urzędu skarbowego: „Nie będzie żadnego wynajmu, jeśli chce pan (pani) to gdzieś zgłosić”, jak żądania przez właściciela dodatkowej opłaty za zgodę.

Trzecim typem uzasadnienia braku zgody na zameldowanie czasowe było powoływanie się na przeszłe negatywne doświadczenia, przy czym zazwyczaj nie precyzowano, z jakimi problemami dokładnie ono się wiązało: „Nie zamelduję, bo już raz to zrobiłam i źle to się skończyło”.

Dyskusja i podsumowanie

Opisane wyniki są spójne z obserwacjami zebranymi w innych krajach europejskich, w których dokonano pomiaru dyskryminacji wobec różnych grup imigrantów (por. Wysińska 2014b) – testerzy odmienni etnicznie i kulturowo spotkali się z gorszym traktowaniem w porównaniu z testerami polskimi i imigrantami etnicznie podobnymi na pierwszym etapie poszukiwania mieszkania (skrajna forma dyskryminacji). Potwierdza to zasadność tez teorii, wskazujących efekt homofilii (podobieństwa) – właściciele mieszkań preferują osoby podobne do siebie i unikają zawierania transakcji z osobami odmiennymi, nawet jeśli muszą ponosić koszt takiego upodobania, polegający na wydłużonym czasie poszukiwania najemcy (Jacquemet, Yannelis 2012).

Systematycznie nierówne traktowanie w formie gorszych warunków finansowych umowy dotknęło zaś jedynie testerów wietnamskich, i to w dwóch miastach – w Łodzi i w Warszawie. Wprawdzie na podstawie wyników testu nie sposób wnioskować o przyczynach takiego stanu rzeczy, interpretacja **ad hoc** (wymagająca zatem dodatkowej weryfikacji) jest taka, że ma to związek z treścią stereotypu „typowego” Wietnamczyka. Jak pokazują badania prowadzone w Instytucie Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego (Bilewicz 2009), Wietnamczycy są postrzegani jako osoby miłe i przyjazne, niezagrażające ani interesom ekonomicznym, ani interesom symbolicznym, a także średnio kompetentne (Winiewski 2009). Być może zatem, mimo że Wietnamczycy często wzbudzają litość, to jednocześnie osoby tej narodowości są dla wynajmujących partnerami transakcji, których łatwiej wykorzystać.

Istotny poziom dyskryminacji netto w jej trzeciej formie (oferowania gorszych warunków prawnych najmu) został zarejestrowany przede wszystkim w parach polsko-ukraińskich. Ponownie trzeba zaznaczyć, że sam test nie mówi nic o przyczynach takiego stanu rzeczy. Być może – i znowu jest to jedynie hipoteza **ad hoc** – jest to związane z wyższym postrzeganym zagrożeniem realistycznym ze strony Ukraińców. Zagrożenia realistyczne, definiowane w kategoriach postrzeganej rywalizacji o zasoby (praca, mieszkanie, władza), jak i symboliczne, definiowane w kategoriach różnic wartości i norm, mogą – według teorii z zakresu psychologii społecznej – stanowić źródło uprzedzeń wobec danej grupy (Abrams 2010). W przywoływanym badaniu Instytutu Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego Ukraińcy byli postrzegani jako stwarzający największe realistyczne zagrożenie wśród przedstawionych respondentom mniejszości etnicznych (badanie nie dotyczyło jednak imigrantów, tylko mniejszości etnicznych żyjących w Polsce) (Bukowski, Cichocka 2009).

Zebrane dane sugerują także, że największe wyzwanie w zwalczaniu dyskryminacji stoi przed mieszkańcami stolicy Polski. Warszawa jest miastem o najwyższej koncentracji imigrantów i być może właśnie ze względu na postrzegany konflikt o społecznie cenione zasoby zaobserwowano tam najwyższy poziom dyskryminacji w jej skrajnej formie. Zarejestrowany niski poziom nierównego traktowania w innych ośrodkach miejskich (i ogółem) nie oznacza jednak, że dyskryminacja w tych miastach i w innych obszarach lub w innych formach nie występuje. Należy bowiem pamiętać, że testy dyskryminacyjne mają swoje ograniczenia – mierzą jedynie dyskryminację w pierwszej fazie poszukiwania mieszkania, i to tylko w ściśle zdefiniowanej formie, właściciele mieszkań zaś to osoby szczególne – zazwyczaj są to osoby lepiej sytuowane, co często koreluje z wyższym wykształceniem i bardziej otwartą postawą wobec wszelkiego typu odmienności.

Wyniki badania wskazują ponadto, że są potrzebne działania na rzecz podniesienia świadomości prawa w zakresie dotyczącym zawierania umów najmu i zameldowania na pobyt czasowy. Przyczyni się to do zwiększenia szans na uzyskanie meldunku nie tylko przez cudzoziemców, ale także przez przedstawicieli społeczeństwa przyjmującego.

Bibliografia

1. Abrams D. (2010), **Processes of prejudice: Theory, evidence and intervention**, Equality and Human Rights Commission Research Report Series.
2. Bilewicz M. [red.] (2009), **Uprzedzenia etniczne w Polsce. Raport z ogólnopolskiego sondażu Polish Prejudice Survey 2009**, Centrum Badań nad Uprzedzeniami, Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
3. Bukowski M., Cichocka A. (2009), **Emocje i tendencje behawioralne wobec grup narodowościowych obecnych w Polsce oraz percepcja zagrożeń ze strony tych grup**, [w:] **Uprzedzenia etniczne w Polsce. Raport z ogólnopolskiego sondażu Polish Prejudice Survey 2009**, red. M. Bilewicz, Centrum Badań nad Uprzedzeniami, Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 12–21.
4. Jacquemet N., Yannelis C. (2012), **Indiscriminate Discrimination: A Correspondence Test for Ethnic Homophily in the Chicago Labor Market**, „Labour Economics”, t. 19, nr 6, s. 824–832.
5. Riach P.A., Rich J. (2002), **Field Experiments of Discrimination in the Market Place**, „Economic Journal”, t. 112, s. 480–518.
6. Winiewski M. (2009), **Jak Polacy postrzegają siebie i innych. Treść stereotypów etnicznych w Polsce**, [w:] **Uprzedzenia etniczne w Polsce. Raport z ogólnopolskiego sondażu Polish Prejudice Survey 2009**, red. M. Bilewicz, Centrum Badań nad Uprzedzeniami, Wydział Psychologii Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, s. 4–11.
7. Wysińska K. (2010), **Testy dyskryminacyjne – metoda i zastosowania**, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
8. Wysińska K., Wencel K. [współpraca] (2013), **Status, tożsamość, dyskryminacja. (Nie)równe traktowanie imigrantów w Polsce**, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
9. Wysińska K. (2014a), **Czyj jest ten kawałek podłogi? Wyniki badań dyskryminacji uchodźców w dostępie do mieszkań**, [w:] **Bezpieczny dom. Przemoc fizyczna i symboliczna wobec uchodźczyń i uchodźców w Polsce**, red. W. Klaus, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa.
10. Wysińska K. (2014b), **Dyskryminacja ze względu na pochodzenie etniczne i kolor skóry na rynku mieszkaniowym – przegląd wyników testów dyskryminacyjnych na świecie, w Europie i w Polsce**, Fundacja Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
11. Yinger J. (1995), **Closed Doors, Opportunities Lost: The Continuing Costs of Housing Discrimination**, Russell Sage Foundation, New York.

INSTYTUT SPRAW PUBLICZNYCH
PROGRAM MIGRACJI

Publikacja powstała w ramach projektu: Mój dom – Twój dom? Badanie zagrożeń w integracji cudzoziemców w Polsce

Grantodawca: Europejski Fundusz na Rzecz Integracji Obywateli Państw Trzecich oraz budżet państwa.

Opinie wyrażone w publikacji nie są opiniami Komisji Europejskiej oraz Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. Wyłączna odpowiedzialność spoczywa na autorze. Komisja Europejska i Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej nie ponoszą odpowiedzialności za sposób wykorzystania udostępnionych informacji.

© Copyright by Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2013

Przedruk materiałów Instytutu Spraw Publicznych w całości lub w części jest możliwy wyłącznie za zgodą instytutu. Cytowanie oraz wykorzystywanie danych jest dozwolone z podaniem źródła.

Wydawca:
Fundacja Instytut Spraw Publicznych
00-031 Warszawa, ul. Szpitalna 5 lok. 22
tel. (22) 55 64 260, faks (22) 55 64 262
e-mail: isp@isp.org.pl www.isp.org.pl